

ДА ПЫТАННЯ АБ ЭТНІЧНАЙ САМАНАЗВЕ НАСЕЛЬНІЦТВА БЕЛАРУСІ Ў XVI ст.

У сувязі з тым, што ў асобных беларускіх даследаваннях настойліва праводзіцца думка аб страце тэрміна “Літва” ў другой палове XVI ст. свайго этнічна балцкага нападнення [20, с. 179], як і сцвярджаецца аб скарыстанні тэрміна “ліцвін” у якасці субэтнічнага насельніцтвам Заходняй Беларусі ды існаванні змешанага балта-славянскага “ліцвінскага субэтнасу” [17, с. 98-99], мусім больш дэтальна прааналізаваць падобныя высновы. Акрамя ўсяго іншага, падобныя сцвярджэнні ставяць пад пытанне сам факт існавання саманазвы на ўзроўні старабеларускага этнасу. Менавіта да такой высновы прыходзіць В. Насевіч і прыхільнік і паслядоўнік яго вывадаў Г. Сагановіч [17, 98; 18, 24; 20, с. 180]. Аднак калі не было саманазвы на ўзроўні старабеларускага этнасу, то такога этнасу проста не магло існаваць. Бо этнас без саманазвы – гэта нонсенс. Аб гэтым дарэчы, не без адпаведных падстаў пісаў Г. Галенчанка [9]. Бясспрэчны факт, што ў гістарычнай навуцы даўно звернута ўвага на шматсэнсоўнасць і полісемантычнасць тэрміна “Літва” ў сярэднявеччы. Можна лічыць даказаным факт скарыстання гэтага тэрміна ў XIV – XVI стст. у некалькіх сэнсавых значэннях: 1) палітонім, ці абазначэнне ўсёй дзяржавы – ВКЛ; 2) харонім, ці “Літва ў вузкім сэнсе” – гістарычны цэнтр дзяржавы, які складаўся з заходнебеларускіх і ўласна літоўскіх (аўкштайцкіх) земляў; 3) Літва ў сэнсе этнічна балцкім [9; 14, с. 106-109; 14, с. 3-12; 22; 33]. Аднак, як сведчаць крыніцы, гэта не дае ніякіх падстаў для сцвярджэння аб выкарыстанні тэрміна “літва” і вытворнай ад яго саманазвы “ліцвін” у якасці беларускага *эндаэтнічнага*. Паўсюль, ад Вільні, Трок, Беластока і да Смаленска, старабеларускае насельніцтва было перакананае ў сваёй “рускай” этнічнасці. Каб гэтыя высновы не былі бяздоказнымі, разгледзім этнічную тэрміналогію, характэрную для тагачасных крыніц. Грамата Жыгімонта Старога (1509 г.) звернута да Русі як да асобнага этнасу, які жыве ў ВКЛ, а не толькі ў сучасным рэгіёне паўночна-ўсходняй Беларусі: “<...> *войтом и бурмистром и радцам, и всим мешчаном, по нашим местом и по князьским и по паньским и по духовным.* <...> *Мовил нам нареченный митрополит Киевский и всея Руси, владыка Смоленский Иосиф, штож дей там многии люди, Русь, в тых местех незаконне мешкають, жоны поймучи не венчаются, и детей крестити не хотят, и на исповедь не ходят; и которых деи он слуг своих по таковых людей посылает, хотячи их перед собою у праве становити, и вы деи за ними стоите и не хотите их слугам его выдавати*” [2, с. 62-63]. У дадзеным выпадку паказальна, што гаворка ідзе пра Русь нявенчаную і нехрышчоную – і такім чынам акцэнт змешчаны менавіта на *этнічную адметнасць* гэтага насельніцтва ў параўнанні з іншымі жыхарамі ВКЛ. Але для людзей, стварыўшых грамату, сам па сабе факт зразумелы, што гэтая Русь можа быць толькі “Грэцкага закону” і павінна быць падпарадкавана ў духоўных справах праваслаўнаму мітрапаліту.

Яскравей за ўсё няслушнасць сцверджанняў аб атаясамленні “літоўскасці” са старабеларускай этнічнасцю прасочваецца ў актавых дакументах, дзе супрацьпастаўляецца “руская” (старабеларуская) і “літоўская” (балцкая) мовы. Вельмі

цікаваю для нас інфармацыю ў сувязі з гэтым дае судовы *"Дekret Петру Сомороку с подданным ейшиским Сеньком Ивашковичом о неслушное свидетельство в справе о подданных его"* 1529 года. У прысутнасці дзецкага Васкі, спадзеючыся на няведанне ім літоўскай мовы, ісцец пачынае ўгаворваць сведкаў не выдаваць яго: *"Потом, кгда светки передо мною стали и хотели сознати справедливость, и Суморокъ почал имъ говорити по-литовский передо мною и просиль их: "Для Бога не выдайте мя, а што есьми вамъ обецаль то дамъ, а вас в том не выдамъ". И я, видячы несправедливость Суморокову, тых светковъ не пытал"* [41, с. 90]. Не менш красамоўныя сведчанні знаходзім у актавых кнігах Рассіенскага земскага суда. У справе за 1597 г. аб продажы земляніным Станіславам Вайкоўскім земляніну Стэфану Шымкевічу ўрочышча ў Вількамірскім павеце занатавана, што яно называецца *"по литовску Ожолио, а по руску Дубины"* [24, с. 261]. Такі ж комплекс уяўленняў прасочваецца і ў другім зводзе беларуска-літоўскіх летапісаў, створаных у XVI ст. У скажоным паведамленні пра Войшалка (у летапісе ён фігуруе пад іменем Рыманта) чытаем наступнае: *"реченый чернец Лаврыш, по-литовски зовемыи Римонт, а по-рускии Василей"* [26, с. 94]. Паказальны прыклад і Гародні. У прывілеі каралевы Боны гораду (1541 г.) пад каталіцкай часткай насельніцтва разумеюцца этнічныя літоўцы, праваслаўныя ж – русіны. *"А справы усялякія і кантраверсіі ад бурмістраў Літоўскага і Рускага <...> толькі на ратушы з войтам справаваны быць маюць"* [1, с. 76]. Нельга пагадзіцца з Юрыем Гардзеевым, які адмаўляе этнічнае напаўненне дадзенай тэрміналогіі і трактуе гэты фрагмент тэксту проста як падзел гарадзенцаў толькі па канфесійнай прыкмеце [34, с. 29]. Справа ў тым, што нідзе, акрамя Гародні, Вільні і Трокаў, мы не знойдзем супрацьпастаўлення ў беларускіх гарадскіх актах літоўцаў і русінаў. Паўсюль скарыстоўваюцца для пазначэння каталікоў і праваслаўных тэрміны "закон рымскі" ("ляцкая вера") і "закон грэцкі" ("руская вера"). Без грунтоўных лінгвістычнага вывучэння гарадзенскага інвентара XVI ст. тэза Ю. Гардзеева аб тым, што ў Гародні быў толькі адзін ці два літоўцы, выглядае даволі няпэўнай [34, с. 29]. Антрапаніміка літоўскай шляхты і мяшчанства у сувязі з шырокім скарыстаннем старабеларускай мовы ў грамадскім жыцці ВКЛ, зазнала надзвычай вялікую моўную рутэнізацыю (resp. беларусізацыю), аб чым пісаў літоўскі гісторык Станіслаў Лазутка [41, с. XIX – XXII]. Аднак ці азначае гэта, што на той момант літоўцы страцілі ўласную самаідэнтычнасць? Згодна такой логіцы можна сцвярджаць, зазірнуўшы ў "Попіс 1528 г.", што ні на Аўкштоце, ні на Жмудзі ўжо не было балцкай шляхты, бо і канчаткі прозвішчаў, і імянаслоў сведчаць аб іх выразнай вонкавай рутэнізацыі і паланізацыі.

У судовым дакуменце 1535 года *"Справа мещан виленьских з мещаны ковенскими з стороны склад"* віленскія мяшчане выразна падзяляюцца па этнічнай прыкмеце на "русь" і "літву": *"а межи самими вильневцы, подле выроку короля, его милости на присягу обрали дву бурмистров, одного з литовское стороны – Мартина Стульбуковича, а з руское стороны – Ермолу Слотовича, а рядец такжеж двух, з литовское стороны – Мартина Нестюковича, а з руское стороны – Ивана Мильника. <...> А тая присяга бурмистров и рядецъ виленьских маеть быти на ратушы, а светки их – литва мають у костеле присягати, а русь – у своей церкви"* [42, с. 191].

Падобная самаідэнтыфікацыя была ўласцівая і для насельніцтва Падляшша. Праваслаўныя мяшчане Суража *"греческого закону"* у 1526 г. адмаўляліся плаціць дзесяціну каталіцкаму касцёлу, падкрэсліваючы, што *"з них, з руси, на тот костел десятины николи не бывало"* [40, с. 279]. Супрацьпастаўленне "людзей рускіх і людскіх" характэрна і шэрагу іншых крыніц, звязаных з гэтай тэрыторыяй [4, с. 129].

Паказальнай з'яўляецца і тэрміналогія супрасльскага архімандрыта Сергія Кімбара адлюстраваная ў яго лісце да кіеўскага мітрапаліта Макарыя II (каля 1536 г.). Ён упэўнены ў сваёй прыналежнасці да "Русі" як да асобнага народа і пры гэтым адрознівае "Русь" ад "Літвы" ў якасці асобных гістарычных рэгіёнаў ВКЛ, у кожным з якіх жыве праваслаўнага веравызнання этнас "Русь" [8, 6, 9-11]. Не менш пэўна засведчыў сваю этнічную самаідэнтыфікацыю супрасльскі архідыякан Еўстафій, аўтар кнігі "*Списание против жидов*" (1580 г.). Пішучы аб бядотным стане праваслаўных грэкаў пад турэцкім панаваннем, ён адзначае: "*Также и мы бедная Русь мало не в такой же неволи, у пренагабаню Римян будучи, горуем, и святого предания православныя веры держимо*" [29, с. 40]. У 1569 г. караля польскага і вялікага князя літоўскага Жыгімонта Аўгуста прасілі дазволіць пабудаваць царкву сяляне сяла Сухаполь (зараз вёска ў Пружанскім раёне Берасцейскай вобласці). Яны акрэслівалі сябе як "*Людзі Рускага народа*" [22, с. 209].

У скарзе 1569 г. мітрапаліта Іоны каралю на віленскіх мяшчанаў аб прыўлашчванні імі царкоўнай уласнасці таксама сустракаем традыцыйную этнічную тэрміналогію ў дачыненні да старабеларускай часткі насельніцтва сталіцы ВКЛ: "*<...> иж вы и иные некоторые з бурмистров, радец, лавников и мещан места Виленского закону и послушенства Церкви Греческое и народу Руского, нет ведома, котрым способом и обычаем побравши в справу свою скарбы церквей в месте Виленском*" [5, с. 41]. У наданні Мікалая Хрыстафора Радзівіла святару Нясвіжскай Прачысценскай царквы Якаву Сямёнавічу гаворыцца пра "*<...> церков нашу Рускую <...> духовного закону их Греческого*" [6, с. 52-53].

Сам факт існавання "літоўскага палітычнага народа" не пакідае ў сучаснікаў ніякіх сумненняў у тым, што ён складаецца з трох этнічных народаў: літоўскага, русінскага і жамойцкага [15, с. 39]. Тэрмін ліцвін у дачыненні да носьбітаў старабеларускай этнічнасці заўсёды скарыстоўваўся толькі ў якасці палітоніма, сведчыў аб усведамленні шляхціцам сваёй прыналежнасці да палітычнага літоўскага народа-"нацыі" [27, с. 47-49; 31, с. 17].

Паказальна тэрміналогія прывілея 1563 года, які скасоўваў дыскрымінацыйныя артыкулы Гарадзельскай прывілеі. Ён звернуты не да праваслаўных ліцвінаў, а да "*станы руских земель*" [3, с. 119-120].

Рускімі мянуюць праваслаўных літоўскіх князяў беларуска-літоўскія летапісы першага і другога зводаў. Паказальнай з'яўляецца тэрміналогія Нікіфараўскага летапісу. Пры апавяданні аб грамадзянскай вайне паміж Свідрыгайлам і Жыгімонтам летапісец паслядоўна называе праваслаўных Гедымінавічаў "рускімі" князямі. Паведамляючы пра паржэнне Свідрыгайлы пры Ашмянах, ён піша: "*<...> и побишя князя великого Шьвитригаила, а князи рускыи побишя а иных поимаша: князя Юрья Лугвеньевича яша, князя Василия Семеновича яша, Федька Одинцевича изымаша*" [26, с. 34]. Паводле ўяўленняў стваральнікаў 2-га беларуска-літоўскага зводу "рускасць" літоўскага князя, акрамя праваслаўнага хрышчэння, звязана з засваеннем ім і ўласна "рускай" этнічнасці, "рускай мовы". Надзвычай красамоўна аб гэтым сведчыць апісанне, якое мае легендавы характар у адпаведнай часцы летапісу Археалагічнага таварыства хрышчэння ў праваслаўе князя Рыманта (на самай справе гэта скажоны сюжэт пра Войшалка): "*И мешкаючи Римонту у князя Лева, навчился языку рускому, и сподобалася ему вера христианская и окрестился, и вразумел, иж тот свет ничего не есть, и отпустивши свет пострыгся у черницы, и названо имя ему Лаврыш*" [26, с. 94].

Дакументы сведчаць, што тыя Гедымінавічы, якія засталіся пасля Крэўскай уніі праваслаўнымі, атаясамлівалі сябе з "руссю", і як "рускія" князі ўспрымаліся ў тагачасным грамадстве. Цудоўна памятаючы пра сваё паходжанне, гэтыя "прынцы крыві" зведалі тую ж дыскрымінацыю па канфесійнай прыкмеце, што і іншыя

русінскія нобілі; менавіта яны зацята баранілі праваслаўе пасля Берасцейскай царкоўнай уніі, уваходзілі ў праваслаўныя брацтвы падкрэслівалі сваю прыналежнасць да “народу рускага” [39, с. 117-127]. Думаю, што мела б сэнс называць прадстаўнікоў такіх родаў старабеларускімі (=украінскімі) князямі літоўскага паходжання. Прынамсі ў канцы XV – XVI стст. яны самі так лічылі, называючы сябе “*рускімі князямі літоўскага роду*” [11]. Тое ж самае тычыцца і самасвядомасці праваслаўных паноў і шляхты, меўшых літоўскія карані, але праз “*рускую*” веру засвоіўшых “*рускую*” мову і што самае важнае – “*рускую*” сістэму этнічнай самаідэнтыфікацыі.

Менш за ўсё хацелася б, каб у шаноўнага чытача склалася ўражанне, што аўтар “цягне коўдру на сябе”, прысвойваючы персанажаў літоўскай гісторыі. Безумоўна, нельга залічваць да “сваіх”, як гэта часта робіцца ў беларускай “*рамантычнай*” гістарыяграфіі, таго ці іншага нобіля літоўскага паходжання толькі на падставе яго моўнай асіміляцыі. Моўная асіміляцыя, скарыстанне “*русчызны*”, яшчэ далёка не з’яўляецца сведчаннем змены этнічнай ментальнасці. Паказальным у гэтых адносінах з’яўляецца прыклад Ягайлы. Фактам ёсць яго моўная рутэнізацыя і інтэграванасць у “*рускую*” культуру. Добра вядомая любоў Ягайлы да “*рускага*” мастацтва, аздабленне паводле яго загаду храмаў і капліц фрэскамі ў праваслаўным (“*візантыйска-рускім*”) стылі, захапленне “*русінскай*” музычнай культурай. Нават паляваў ён, на той момант ужо кароль Польшчы, па “*ўсходнім*” паляўнічым звычай [38, с. 30; 43, с. 160; 44, с. 307, 324]. Аднак пры ўсім гэтым моўная і культурная асіміляцыя не паўплывалі на этнічную ментальнасць караля. Ён быў перакананы ў сваёй этнічнай літоўскасці (балцкасці). Толькі там і тады, дзе і калі мы фіксуем змены этнічнай самаідэнтыфікацыі асобы, успрыняцце чалавека як “*свайго*” іншымі носьбітамі гэтай этнічнасці, можна гаварыць аб ім як прадстаўніку супольнасці, да якой ён прылучаны ў выніку выхавання і асабістага выбару. Важнейшым фактам такой прылучанасці да “*сваіх*” была канфесійная тоеснасць. Праваслаўнасць, калі яна становілася элементам устойлівай традыцыі, “*сваёй*” рэлігіяй, верай здядоў, урэшце прыводзіла да ўсведамлення этнічнай “*рускасці*”. Ян Якубоўскі надзвычай трапна акрэсліў важнейшы параметр самаідэнтычнасці, які адрозніваў прадстаўнікоў старабеларускага этнасу ад літоўцаў. “*Ужо за часоў Ягайлы, а праўдападобна і раней, беларуская мова была ўжывана як гутарковая праз двор і баяраў на Літве. Існавала, аднак, пэўная ўласцівасць, якая заўсёды адрознівала літвіна ад русіна: было то веравызнанне. <...> Каталіцкі характар дзяржавы быў галоўнай перашкодай для таго, каб лічыць Літву за край Рускі, нягледзячы на мову рускую, ужываную на Літве. <...> Прыняцце праз вышэйшыя слаі літоўскага грамадства гутарковай рускай мовы не прыводзіла да знікнення нацыянальнага пачуцця ў літоўцаў*” [35, с. 12-13].

Калі пагадзіцца з надзвычай добра аргументаванай пазіцыяй Н. Якавенкі, што род князёў Астрожскіх паходзіць не ад турава-пінскіх Рурыкавічаў, а бярэ свой пачатак ад “Данілы з Астрога”, які быў унукам літоўскага князя Нарымонта, што завалодаў у 1316 – 1317 гг. Пінскам і Туравам, то мы маем прыклад уражваючай ментальнай асіміляцыі [32, 89]. Да “*роду рускага*” адносіў стваральнік Хронікі Быхаўца князёў Гальшанскіх [25, с. 149, 151]. Змена канфесійнай тоеснасці, пераход спрадвечна “*рускіх*” радоў на каталіцызм стварала сітуацыю з дакладнасцю наадварот, спрыяла іх ментальнай літуанізацыі, а пазней і паланізацыі. Паказальнай з’яўляецца сітуацыя з Сапегамі, якія мелі, безумоўна, “*рускае*” паходжанне. Аднак у міфалагізаваным “*княжацкім*” радаводзе Сапегі выводзілі свой род не ад Рурыкавічаў, а ад літоўскага князя Нарымонта, сына Гедыміна [10] і такім чынам дыстанцыяваліся ад “*русінаў*”, маніфестуючы сваю “*літоўскасць*”. Не менш красамоўна сітуацыя выглядае і з Хадкевічамі. Род Хадкевічаў, як пераканаўча пака-

зала ў сваім даследаванні літоўскі гісторык Генуэтэ Кіркенэ, паходзіў з праваслаўных гарадзенскіх баяраў літоўскага паходжання. *"Быў то першы праваслаўны род рускі, маючы сядзібу <...> у павеце Гарадзенскім, узвышаны праз Вітайта"* [36, с. 55]. Калі апошні з праваслаўных Хадкевічаў, Рыгор Хадкевіч, атаясамліваў сябе з "рускасцю" і мэтанакіравана скарыстоўваў "рускую" мову ў асабістай перапісцы [38, с. 110-116], то ўжо яго сын, католік Ян Геранім Хадкевіч, замовіў М. Стрыйкоўскаму радавод з абгрунтаваннем паходжання Хадкевічаў ад жмудскага баярына Барэйкавіча [36, с. 53].

XVI ст. было для ВКЛ часам Рэнесанса і Рэфармацыі. Менавіта ў гэты час пачынае афармляцца і канцэпцыя ўласна літоўскага народа як этнакультурнай агульнасці, паяднанай супольным паходжаннем, мовай, верай і гістарычнай традыцыяй [28, с. 151; 35, с. 34]. Да ўзнікнення падобных уяўленняў спрычыніліся Міхалон Ліцвін і Аўгустын Ратондус [21, с. 109-136]. Далейшае развіццё гэта канцэпцыя знаходзіць у творах Мажвідаса, Даўкшы, Браткунаса і Вайшнораса, якія трактавалі літоўскі народ як адзіны этнас, што складаецца з дзвюх важнейшых частак: літоўцаў-аўкштайтаў і жмудзінаў. Ва ўласна літоўскай пісьменнасці XVI – XVII стст. прасочваецца выразны водападзел паміж сэнсам, які ўкладваецца літоўскім народам у выразы "наша нацыя" і "Вялікае Княства Літоўскае", паміж паняццямі "нацыя" і "радзіма", "палітычнае" і этнакультурнае [15, с. 37-39; 30, с.64-66; 37, с. 198-201, 290-294]. Праўда, падобныя уяўленні тады былі здабыткам найперш прадстаўнікоў інтэлектуальнай літоўскай эліты. Крыніцы сведчаць, што ў гэты ж час адметнасці паміж літоўцамі-аўкштайтамі і жмудзінамі часта ўспрымаліся іх сучаснікамі як этнічны водападзел з пункту гледжання культуры і мовы [15, 40]. Шляхта Жамойці выразна адрознівала сябе ў этнічным сэнсе ад суседзяў, што добра бачна з іх просьбы да Жыгімонта Аўгуста на Віленскім сойме 1551 г. *"<...> абы вярды в землі Жомойтской не были даваны а ни Литве, а ни Руси, и не оселым, одно Жомойти, которые з отцов и зродицов своих суть тамошние родичы оселые"* [19, с. 200]. У дадзеным выпадку пад Літвою трэба разумець носьбітаў балцкай этнічнасці, а не ўсяго рэгіёна гістарычнай Літвы. На гэтую думку наводзіць паўтор падобнай просьбы жмудзінаў на віленскім сойме 1559 г. *"Просим теж есте его королевской милости, жебы Ляхове и Русь, которым над привилья ваши вранды в землі Жомойтской подаваны, зложоны з урадов были"* [19, с. 282-283].

Праваслаўнасць русінаў не перашкаджала ім дыстанцыявацца ад насельніцтва Маскоўскай дзяржавы. На ўзроўні масавай свядомасці ў самых разнастайных пісьмовых помніках і XVI, і XVII стст. сустракаем выразнае супрацьпастаўленне Русі і русінаў "Маскве" і "маскоўцам" [23, с. 62-63], "рускіх" і "маскоўскіх" кніг, твораў мастацтва.

У інвентарных апісаннях Супрасльскага манастыра за 1568 1645 і 1688 гг. выразна супрацьпастаўляюцца сваім уласным "рускім" рэчам *"<...> маскоўская аправа срэбраная злацістая, <...> аправы і абразы Маскоўскія, <...> да іканастасу Маскоўскія абразы, <...> Ирмолоі Московскія, <...> жэзл маскоўскі, <...> абразкі тры Маскоўскія складныя, <...> Маскоўская аправа"* [7, с. 185, 186, 188, 204, 205, 230, 231, 233].

У актавых кнігах магілёўскага магістрата часоў Інфлянцкай вайны тэрміны "Русь" і "русіны" прыкладаюцца толькі да "свайго" насельніцтва. Для магілёўскіх купцоў у 1577 – 1578 гг. вярнуцца з сучасных расійскіх земляў азначала вярнуцца з *"заграницы земли Московское <...> ижем был за границую панства литовского в землі Московской неприиательской"* [12, с. 144; 13, с. 55], з чужой, патэнцыяльна небяспечнай тэрыторыі [12, с. 108-109].

Такім чынам, напрацягу XVI ст. старабеларускім насельніцтвам у якасці эндаэтноніма скарыстоўваўся тэрмін "Русь" і вытворныя ад яго тэрміны "рускія",

“русіны”. Гэта ў аднолькавай ступені было характэрна як для насельніцтва Усходняй, так і Заходняй Беларусі.

ЛІТАРАТУРА

1. АВАК. Т.VII.
2. АЗР. Спб., 1848. Т.II.
3. АЗР. Спб., 1848. Т.III.
4. Акты Литовско-Русского государства.
5. АСД. Вильна, 1869. Т.6.
6. АСД. Вильна, 1870. Т.7.
7. АСД. Вильна, 1870. Т.IX.
8. АЮЗР. Киев, 1887. Ч.1. Т.7.
9. Галенчанка Г.Я. Царква, канфесія і нацыянальная свядомасць беларусаў у 15 – 16 стст. // Наш Радавод. Гродна, 1992. Кн.4. Ч.1. С. 45-48
10. **Грыцкевіч А.П.** Сапегі // Мінск, 2001. ЭГБ. Т.6. Кн.1. С.223.
11. **Зимин А.А.** Служилые князья в Русском государстве конца XV – первой трети XVI в. // Дворянство и крепостной строй России XVI – XVIII вв. Москва, 1975. – С.28-56.
12. ИЮМ. Витебск, 1906. Вып.3.
13. ИЮМ. Витебск, 1903. Вып.30.
14. **Краўцэвіч А. К.** Стварэнне Вялікага Княства Літоўскага. Rzeszow, 2000.
15. **Куолис Д.** Понятие “литовец” и “литва” в литовской письменности XVI – XVII веков // Славяноведение. – Москва, 1999. – № 5. – С. 39.
16. **Любавский М.К.** Областное деление и местное управление Литовско-Русского государства ко времени издания Первого Литовского Статута: Исторически очерки. – Москва, 1892.
17. **Насевіч В.Л.** Да пытання пра назву беларусаў у перыяд ВКЛ // Фарміраванне і развіццё нацыянальнай самасвядомасці беларусаў. Беларусіка Albaruthenica. Кн.2. – Мінск, 1992. – С. 98-99.
18. **Носевіч В.** Белорусы: становление этноса и “национальная идея” // Белоруссия и Россия: Общества и государства. – Москва, 1998. – Вып. 2. – С. 24.
19. РИБ. Т.XXX. Книги публичных дел. – Юрьев, 1914. Отделы I-II. Ч. III. Т.I.
20. **Сагановіч Г.** Нарыс гісторыі Беларусі. Мінск, 2001.
21. **Свяжынскі У.** Праблема ідэнтыфікацыі афіцыйнай мовы Вялікага Княства Літоўскага // METRICIANA. Даследаванні і матэрыялы Метрыкі Вялікага Княства Літоўскага. Мн., 2001. Т.I. С.109-136
22. **Спиридонов М.Ф.** “Литва” и “Русь” в Беларуси в 16 в. // Наш Радавод. Гродна, 1996. Кн.7.
23. **Старостенко В.В.** Становление национального самосознания белорусов: этапы и основополагающие идеи (X – XVII вв.). – Могилев, 2001.
24. Опись документов Виленского Центрального Архива древних актовых книг. Акты Россиенского земского суда за 1595 – 1598 годы. Вильна, 1905. Вып.IV.
25. ПСРЛ. Москва, Т.32.
26. ПСРЛ. Москва, 1980. Т.35.
27. **Чаквін І.У.** Формы этнічнага і нацыянальнага самавызначэння беларускага насельніцтва XIV – XVIII стст. (да праблемы станаўлення нацыянальнай самасвядомасці беларусаў) // Усебеларуская канферэнцыя гісторыкаў. Гістарычная навука і гістарычная адукацыя ў Рэспубліцы Беларусь (новыя канцэпцыі і падыходы) Мінск, 3-5 лютага 1993 года. Тэзісы дакладаў і паведамленняў. Гісторыя Беларусі. – Мн., 1993. – Ч.1. – С. 47-49.
28. **Чамярыцкі В.А.** Беларускія летапісы як помнікі літаратуры. – Мн., 1969.
29. ЧОИДР. Кн.1. 1879.
30. **Юргинис Ю. М.** Литовские книги XVI в. и проявление в них идей гуманизма // Культурные связи народов Восточной Европы в XVI в. Проблемы взаимоотношений Польши, России, Украины, Белоруссии и Литвы в эпоху Возрождения. Москва, 1976. С.64-66;
31. **Юргинис Ю.** Литовский Статут – памятник истории права и культуры Великого княжества Литовского // Первый Литовский Статут 1529 года (Материалы республиканской научной конференции, посвященной 450-летию Первого Статута). Вильнюс, 1982. С.17.

32. **Яковенко Н.М.** Українська шляхта з кінця XIV до середини XVII ст. Київ, 1993. С.89.
33. **Halecki O.** Litwa, Ruś i Zmudz jako części składowe Wielkiego Księstwa Litewskiego. Kraków, 1916
34. **Hardziejeu. J.** W kwestii stratygrafii społecznej Grodna w pierwszej połowie XVI w. // BZH. Białystok, 2001. ?16. S.29.
35. **Jakubowski J.** Studya nad stosunkami narodowościowymi na Litwie przed Unią Lubelską. Warszawa, 1912. S.34;
36. **Kirkiene G.** Korzenie rodu Chodkiewiczów // BZH. Białystok, 2002. а 17. S.53.
37. **Kiaupa Z., Kiaupienė J., Kuncevičius A.** The History of Lithuania before 1795. Vilnius, 2000.
38. **Liedke M.** Listy Grzegorza Chodkiewicza do Księcia Romana Sanguszki z lat 1566 – 1570. // Białostoczczyzna. Białystok, 1997. а 4. S.110-116.
39. **Liedke M.** Następstwa chrystianizacji Giedyminowiczów przed 1386 rokiem // History, Culture and Language of Lithuania, Lingvistic and Ori bental Studies from Poznań. Monograph Supplement № 5, Poznan, S.117-127.
40. Lietuvos Metrika(1522 – 1530) 4-oji Teismu bylu knyga. Vilnius, 1997. Литовская метрика (1522 – 1530). 4-я кн. Судн. Дел. Вильнюс, 1997.
41. Lietuvos Metrika(1528 – 1547) 6-oji Teismu bylu knyga. Vilnius, 1995. Литовская метрика (1528 – 1547). 6-я кн. Судн. дел. Вильнюс, 1995.
42. Lietuvos Metrika(1533 – 1535) 8-oji Teismu bylu knyga. Vilnius, 1999. Литовская метрика (1533 – 1535). 8-я кн. Судн. Дел. Вильнюс, 1999.
43. **Paszkiewicz.H.** O Genezie i wartości Krewa. Warszawa, 1938.
44. **Różycka-Bryzek. A.** Bizantyńsko-ruskie malowidła w Polsce wczesnojagiellońskiej: problem przystosowań na gruncie kultury łacińskiej // Polska – Ukraina – 1000 lat sąsiedstwa. Przemyśl, 1994.

SUMMARY

The author of the article considers questions concerning ethnic self-identification of Belarussian population in the XVI century. Written sources prove with certainty that the term "rusin", "ruskiy" was used by representatives of Old-Belorussian people as an endoethnonim on the whole territory of Belarus. The representatives of Old-Belorussian people used the term «litvin» in the politonim capacity.